

At genskabe et rokokko-hjem

Af cand.mag. Birgitte Kjær

Købstadmuseet Den Gamle By stod i 1990'erne foran det største genrejsningsprojekt i museets historie: et pragthus fra 1683 fra København. Huset er den største bindingsværksgård, der var rejst i København. Den lå i bydelen Ny-København, byens udvidelse, der – med Kongens Nytorv som central pragtplads – skulle understrege de første enevældige kongers prestige. Huset, der lå i Borberggade, havde således meget at leve op til både udvendigt og indvendigt. Alene dets størrelse: to etager, 16 fag (cirka 24 m.) langt samt vinduer i alle husets fag vidner om rigdom hos bygherren, den kongelige møntmester Gregorius Sessemann. Møntmestergårdens indre og ydre pragt kan sidestilles med ambitionerne på tidens mindre herregårde.

Møntmestergården ligger på Torvet i Den Gamle By. Det er et bindingsværkshus, men det fremtræder, som var det et stenhus bygget af sorte kvadre mellem sandstenspilastre. Det var ikke så sjældent i København i begyndelsen af 1700-tallet, som man kunne tro. I Rachs og Eegbergs store værk fra 1740'erne med gengivelser af københavnske prospekter gives nogle huse, der er bemalet på samme måde, bl.a. det Juelske palæ på Kongens Nytorv, et hus, der endda faktisk var bygget af mursten. Møntmestergårdens facadebemaling var således højeste mode. Foto: Den Gamle By.

Møntmestergårdens historie

I begyndelsen af 1800-tallet startede såvel husets som kvarterets sociale deroute, der endte med total-sanering af hele området under anden verdenskrig. Lykkeligvis blev dog Møntmestergården i 1944 forsvaret dokumenteret, nedtaget og gemt.

Husets hovedårstal er:

- I 1683 bygget som bolig for én familie med udvendig trappe i gården mellem de to etager op til svalegang ud for førstesalen.
- I 1720'erne væsentlige funktionsændringer, idet der blev udvidet med en indvendig trappe og et par sidekamre. Huset var nu bolig for to familier. Hver etage var på godt 250 m²
- I 1767-68 skete en omfattende renovering af førstesalen. Huset var stadig bolig for to familier.
- I begyndelsen af 1800-tallet og fremover blev førstesalen opdelt i to lejligheder samt stueetagen i mindre lejligheder, butikker med mere.

Alt dette medførte mange ombygninger af huset, og mange spor forsvandt. Men de fysiske rester af førstesalens ombygning i 1767-68 var velbevarede. Des-

uden forelå et godt arkivmateriale til at belyse husets nye indretning og brug i 1768. Endelig var den store, italienske trappe, der førte op til netop førstesalen, overordentlig velbevaret.

Museet valgte derfor, at det skulle være denne etage, man ville genskabe som en regulær lejlighed fra 1768, mens husets øvrige etager blev reserveret andre formål. I denne artikel skal arbejdet med indretningen af førstesalen skildres.

Huset dokumenteres

Der blev lavet farveundersøgelser på døre, vinduer, gerigter, paneler, gulve med mere i alle rum. På de bedste steder kunne man følge 16 forskellige malingslag fra 1683 til 1944. Disse farvetrapper var bevarede i alle rum, så man kunne følge skiftende tiders farvemode.

Spor af ældre faser i huset skulle bevares, så husets bygningshistorie kunne dokumenteres, således for eksempel den oprindelige svalegangs bjælkeender langs husets gårdfacade, der var blevet indkapslet ved husets udvidelse i 1720'erne. Her sad de stadig i væggene, men var usynlige, hvorfor en fotodokumentation var nødvendig.

Tilsvarende skulle resterne af husets anden – og meget overraskende – facadebemaling bevares. Huset fremstod her, som var det bygget af sorte kvadre med kalkstenspilastre imellem. Resterne af denne bemaling var blevet indkapslet i 1720'er-udvidelsen, til alt held bag et panel, hvori man nu kunne lave en diskret låge, så kvaderstensbemalingen stadig kan vises frem. Ved udvidelsen i 1720'erne fik huset en stor

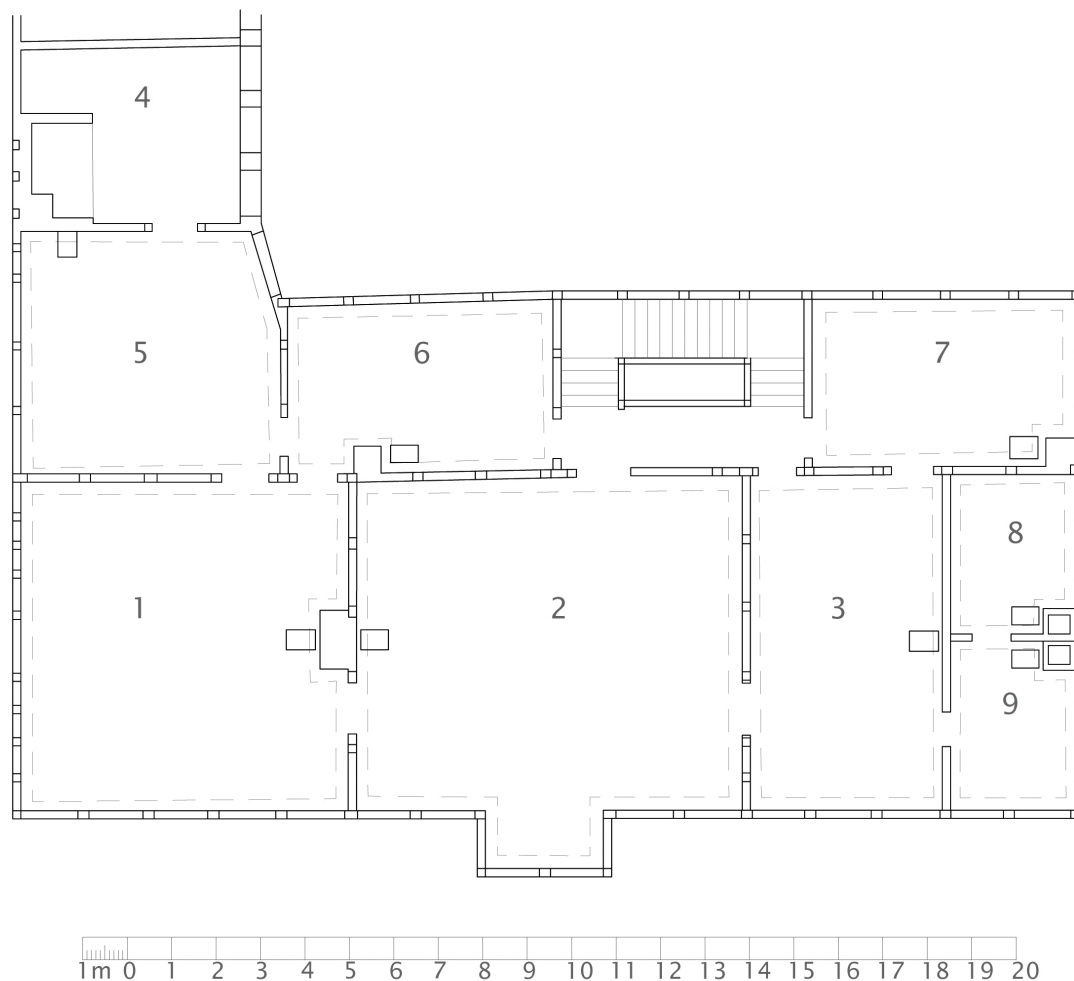
indvendig, treløbs italiensk trappe med hjørnereposer som erstatning for den gamle, udvendige adgang til etagerne via trappe og svalegang. Den var oprindelig malet i en rød marmorering, men har fået mange senere overmalinger, der alle var bevarede. Den bemaling, der bedst modsvarede trappen, tilbygningen samt pragtøjligheden på førstesal fra 1768 var en blå og hvid marmorering. Et kort forløb af den oprindelige røde marmorering og et tilsvarende af den blå blev afdækket. Resten af bemalingslagene fik lov at stå urørte, men blev overmalet i den blå/hvide marmorering. Således fremstår hele pragttrappen og -lejligheden nu som ét helstøbt rum.

De originale gulve var i flere tilfælde bevarede, mange med bemalingsspor. Man kunne se både en gul bemaling, der med en kantbort skulle illudere et finere trægulv, samt en mørk rød. Hvor der var vished for, hvilke rum gulvene stammede fra, blev gulvbemalingen her genskabt.

Lejlighedsplan

Indretningen skulle give et billede af, hvordan en højborgerlig familie ville have levet og indrettet sig i 1768.

I løbet af 1700-tallet udkrystalliserede sig i København en boligform, hvor man mod gaden lagde en stribet repræsentativ rum med en stor sal placeret i de midterste fag, omgivet på hver side af et mindre kabinet eller en mindre sal. I disse rum skulle der ude ved vinduesvæggene være fløjddøre lige over for hinanden, således at man fra det yderste kabinet gennem de åbne

Grundplan af Møntmestergårdens første sal 1768. De tre store, repræsentative rum mod gadesiden var da netop renoverede – fra venstre: Hjørnesalen (1), Karnapsalen (2) og Fruens kabinet (3). Mod gårdsiden ligger fra venstre: køkken (4), hjørneværelse (5), Herrens kontor (6) og – på den anden side trappen – Fruens sengekammer (7) og Herrens sengekammer (8) samt mod gaden igen Herrens parykkammer (9); disse rum blev ikke renoveret i 1767-68. Plantegningen er udarbejdet af Ph.d-stipendiat Sonja Marie Overgaard med udgangspunkt i H.H. Engquists oprindelige plantegning.

døre kunne se det lange perspektiv ned gennem alle (tre) rum. Rummenes kaminer skulle anbringes på tværvæggene. Således var da også såvel fløjdøre som kaminer placeret i Møntmestergården.

De private rum, sengekamre og mindre rum var anbragt mod gården, ligesom køkken og tjenestefolkens rum var i det tilstødende sidehus. Disse rum mod gården var ikke blevet renoveret i 1768, men stod med deres barokke præg.

Arkivalsk materiale

En vigtig kilde til genskabelsen af de enkelte rum på første sal er tre brandtaksationer. Den første fra 1734 viser os det barokke hus efter udvidelsen i 1720'erne med trappe og sidekamre. De to næste viser lejlighedens udseende først i 1767, hvor hofmuremester Heinrich Brandemann købte huset og selv flyttede ind i stueetagen, dernæst i 1768 efter at Brandemann havde renoveret førstesals-lejlighedens suite af repræsentative rum til gaden, og hvor hans lejer, major, kammerherre Carl Ludvig von Arenfeldt flyttede ind her. Her opregnes nøje, hvilke typer jernovne der stod i de enkelte rum, hvorledes væggene over panelerne var beklædt, hvordan lofterne var og så videre.

Kammerherre von Arenfeldt døde i 1779, og der findes intet skifte efter ham, så vi kender ikke til hans indretning. Vi studerede derfor andre skifter fra tidens personer på samme sociale niveau og valgte som udgangspunkt at benytte et skifte fra Odense, hvor en borgmester med en stor gård

i Overgade 9, der kunne minde om Møntmestergården, var død i 1758. Heri opregnes med stor detaljerigdom genstandene i de enkelte rum.

Som udgangspunkt for selve rumfordelingen/brugen af de enkelte rum valgte vi at skabe en slags model-familie på husets høje, sociale niveau og derudfra indrette en lejlighed som en slags fællesnævner for tiden. Vi studerede beboerne i huset i 1728 (opgjort efter Københavns brand) samt beboerne ved folketællingen i 1787 (Brandemanns). Det sammenholdt vi med typiske familiesammensætninger i andre familier i København på samme niveau. I 1768 ville et midaldrende ægtepar med et halvt stort barn hjemme samt en begrænset tjenerstab ikke være en utypisk familiestruktur for tiden, selv i det store hus.

Tidens malerier

En sidste kilde var tidens interiørmalerier. De er ikke mange, men de findes. Kaptajn F.C. Lütken fra Helsingør tegnede gennem store dele af sit liv sine skiftende boliger. Han gengav nøjagtigt sine gardiner, sine billeder på væggene, sine reoler, sine møbler, sine gulve med mere. Et par billeder viser hans arbejdsværelse og sengekammer i 1765. Ligeledes har maleren, Johan Hörner ca. 1750 malet et par charmerende billeder fra sit hjem, blandt andet en sengescene, hvor vi ser en stor troneseng med omhæng, det malede gulv, vippebordet med den paryk, han netop har aftaget for natten, konen i chemise og så videre.

Den store italienske trappe løber gennem hele huset op til loftsetagen. Den giver adgang til næsten alle husets væsentligste rum. Fra trappen kommer man på førstesalen direkte ind i lejligheden. En egentlig entre fandtes ikke og var ikke almindelig i 1700-tallets huse. Foto: Den Gamle By.

I et vue fra trapperummets mørkeblåmarmorerede dør gennem Herrens kontor og ind i Hjørneværelset ses barokkens mørke farver. Foto: Den Gamle By.

Indretningen

Ved genskabelsen af lejligheden blev der lagt vægt på, at den skulle fremtræde, som den stod efter renoveringen i 1768, altså med nymalede gulve, alle møbler nybetrukne, friske gardiner, væggene malede og lignende. Den skulle ikke stå som normalt på et museum med falmede farver på møblernes betræk og afdæmpede kulører på de malede møbler. Den skulle se ud, som beboerne havde ønsket, den så ud i al sin pragt.

Derfor er det, der først slår én ved huset, den voldsomme farveglæde og farvepragt både i barokkens og rokokoens rum. Der er farver på gulvene, på væggene og på tekstilerne, både gardiner, omhæng og betræk.

Trapperummet

Trapperummet fremstår med en mørkeblå/hvid marmorering. Panelernes felter er okkergule med mørkeblå kanter. Også loftspanelerne er malede. Trapperummet oplyses af to store lanterner. Gulvet ved indgangen er – som i Borgergade i København – belagt med Ølandsfliser.

Fra trapperummet er der fra førstesalens repos direkte adgang til fire stuer: mod gårdsiden Herrens kontor og Fruens sengekammer, mod gaden Karnapsalen og Fruens kabinet.

Herrens kontor (6)

Kontoret blev ikke omfattet af renoveringen i 1767-68 og har stadig mange barokke elementer. Panelernes originale, ganske fantasifulde marmorering var

Hjørneværelset har været det daglige opholdsrum; sengerum og opholdsrum var ofte samme rum. Stolene står langs væggene og kan flyttes frem til et bord, når der skal spises. Himmelsengen har bomuldsomhæng med røde og hvide blomster i slyng på blå bund. Sengetæppet er af stukket, blåligt chintz. Der er en dragkiste og et vippebord samt en læderlænestol med vipperyg – alt, ligesom sengen, lidt gammeldags. Foto: Den Gamle By.

Den gule farve er dokumenteret på såvel væggene som på den originale tallerkenrække. I denne har der stået blandt andet tintøj og blå/hvide fajancer. Foto: Den Gamle By.

bevaret under mange lag maling: rødt/gråt/hvidt på rammerne og sort/hvidt/gråbrunt på felterne. Brandtaksationen fortæller, at der over panelerne

var udspændt grønne silketapeter. Kontoret er med udgangspunkt i kaptajn Lützens arbejdsværelse møbleret med arbejdsplads og stol ved vinduet, en

Konservatorerne har genskabt farverne på Karnapsalens tapet efter pigmentundersøgelser, og museet har ved egne håndværkere trykt nyt tapet til hele rummet: På en rosa bund med grønne kantstriber er der med tre trykklodser til hver tre grå nuancer trykt lette blomsterslyng. Tapetet har skullet efterligne et silkestof. Foto: Den Gamle By.

vråstol ved jernovnen og simple trækgardiner for vinduerne. Dertil en kiste, et skab, et spillebord og et dokumentskab. Gulvet er rødmalet.

Fruens sengekammer (7)

Mod gården ligger også Fruens sengekammer, ikke ændret ved ombygningen i 1767-68, men desværre spoleret en del af senere tiders ombygninger. Johan Hörners sengekammerbillede har derfor tjent som forlæg. Gulvet er malet i tavl af gullige fliser med røde fliser imellem. Tronesengen er genskabt med et blomstret bomuldsomhæng og et stukket sengetæppe. Her står et stort, malet barokskab, en dragkiste samt et flisebord med toiletspejl og lysestager. Her er grønne trækgardiner.

Hjørneværelset (5)

I den urenoverede del af huset lå Hjørneværelset mellem hovedhusets repræsentative rum og sidefløjens køkken. Brandtaksationen fortæller os dog, at rummet har fået „nye=modiges papiir tapeter“ opsat. Papirtapetet er genskabt efter et bevaret tapet fra Karnapsalen, blot i en anden farvesammensætning. Rummet opvarmes i henhold til brandtaksationen fra køkkenet af en bilæggerovn.

Køkkenet (4)

En barokdør fører fra det daglige opholdsrum ud i køkkenet med dets overraskende, gule farve. Mod bagvæggen er det store åbne ildsted, i hjørnet et stort spisekammer og under vinduerne mod gården

et køkkenbord. Her står også et løst arbejdsbord og en simpel, malet træstol.

Karnapsalen (2)

Husets pragtrum er på seks fag og med en stor karnap mod gaden. Salen blev renoveret 1767-68, og farveholdningen er straks anderledes, nu ser vi rokokkens lyse, grålige farver på træværket. Salen oplyses af en stor prismekrone i loftet, hvis stuk er genskabt efter forlæg fra samtidige, borgerlige huse på Christianshavn, af lampetskjolde af messing på bagvæggen samt af to kostbare lysskjolde af slebet spejlglas på vinduesvæggene. Salen er sparsomt møbleret: otte ens tidlig-rokoko-stole langs væggene og en canapé. Her er også spillebord, cembalo, et vippebord og to skamler. Grønne hejsegardiner har skærmet for sol eller kulde. Gulvet er gulmalet. Fra dette rum er der bevaret rester af det originale papirtapet, som blev genskabt. Tapetet er trykt i ark, som limes sammen i baner, som det var normen i 1768, for derefter af opklæbes på vægfelternes grove lærred.

Hjørnesalen (1)

Hjørnesalen blev ifølge brandtaksationen ved renoveringen 1768 udstyret med gråmalede voksdugetapeter med røde rocailler. De var ikke bevarede, men en dekoration fra den nu nedrevne lille herregård, Rødslet, er brugt som forlæg for genskabelsen. Også dette rum tjente repræsentative formål og er sparsomt møbleret: chatol, standur, dragkiste, to fliseborde og fem stole.

*Med 1768-renoveringen fik de repræsentative rum den nu moderne lysere grålige bemaling, her med guldstaffering. Også voks-
dugstapeterne var i grå toner, her med røde rocailler. Foto: Den Gamle By.*

Fruen har i sit kabinet kunnet servere te med vand fra den store vandmaskine af sølv, der står på et kostbart St. Kongensgade-bakkebord omgivet af to rokoko-stole. Foto: Den Gamle By.

Gulvet er gulmalet med en bred brun bort langs panelerne.

Fruens kabinet (3)

Fruens kabinet lige ved siden af karnapsalen blev også nyindrettet i 1768. Brandtaksationen fortæl-

ler, at væggene har været skabelonmalede i grønt, så det skulle ligne silkedamask. Det er genskabt her. I rummet følges tidens mode at sammenstille grønt og rødt, således at møblernes betræk og gardinerne – i kontrast til de grønne vægge – står røde. Rummet møbleres med et „kinesisk“ vitrineskab i sort

og guld med indvendig rød lakfarve. Her står husets kostbareste, blå/hvide fajancer samt sølvtedåserne. Ved vinduerne står en fin, lille kommode og et lille „dame-chatol“ i valnøddetræ. Inspireret af borgmesterfruens skifte fra Odense har fru en også et fuglebur. Der er lampetskjolde af sølv. Gulvet er gulmalet.

Herrens paryk- og sengekammer (9 og 8)

De to rum er ret uprætentiøse til trods for, at parykkammeret i tiden kunne være et repræsentativt rum. Det vigtigste møbel er her parykskabet, hvori herrens parykker står på deres skabilkenhoveder. Her står fire barokke gyldenlædersstole og en stol, hvis ryg kan omskæbes til bord samt et lille bord med et barberfad. Herrens sengekammer er genskabt efter kaptajn Lützens sengekammer med seng med bredt gul/hvid-tribet omhæng, med gråmalede paneler, kalkede vægge og et lille hjørneskab på væggene. Et ganske enkelt rum.

Arbejdsgangen

I arbejdet med indretningen af Møntmestergårdens mange rum har det bærende således først af alt været, hvad bevarede spor i rummene selv kunne fortælle: bevarede farver, profiler, materialer med mere. Dernæst er det arkivalske materiale blevet brugt til at supplere med detaljerede oplysninger, såsom hvilke materialer og farver de udspændte tapeter havde, hvilke ovne der stod hvor og så videre. Hermed blev rummenes overordnede rammer lagt fast. Afslut-

ningsvis arbejdede vi med at fylde dem med det liv, der kunne være levet i et hjem i dette sociale miljø i form af møbler og dagligdagens mange småting. Vi har ikke kunnet vide, hvordan netop beboerne i 1768 havde indrettet sig. Men overalt har vi arbejdet ud fra historikeren Erik Arups tese, at man skal følge „de Kendsgerninger, der virkelig kan udsondres af Kilderne som tilforladelige, [digte] over dem alle, ikke mod dem og ikke ud over dem“, således at resultatet i dag er blevet et overbevisende eksempel på et højborgerligt hjem i København 1768.

Litteratur:

Engqvist, Hans Henrik: „Møntmestergården i Borgergade“. *Den Gamle Bys årbog 1992*, side 7-44.

Kjær, Birgitte og Niels Meyer: „En højborgerlig bolig i København 1768“. *Den Gamle Bys årbog 2003*, side 29-41.

Ravn, Thomas Bloch: Møntmestergården. Fra Borgergade til Torvet i Den Gamle By. 2009.